

44. Привілей єпископа М. Шишковського... - С. 188-190.
 45. Бёмер Г. Указ. праця. - С. 202.
 46. Письмо Н. Х. Радзивилла М. Жалею от 1607 г. // Харлампович К. В. Указ. праця. - С. 116.
 47. Literatura antyjezuicka w Polsce, 1578-1625. Antologia / [oprac. J. Tazbir]. - Warszawa, 1963. - S. 51-52.
 48. Любович Н. Н. Указ. праця. - С. 22-23; Блинова Т. Б. Указ. праця. - С. 86.
 49. Історія української культури : у 5-ти тт. - Т. II. - С. 582-584.
 50. Грушевський М. С. Історія України-Русі. - Т. 6. - С. 441, 454.
 51. ARGENYI // Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy. 1564-1995 / [oprac. L. Grzebien]. - Krakow, 1996. - 882 s. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.jezuici.krakow.pl>; Харлампович К. В. Указ. праця. - С. 118.
 52. Шевченко Т. Указ. праця. - С. 153.
 53. Бёмер Г. Указ. праця. - С. 365.
 54. Харлампович К. В. Указ. праця. - С. 113.
 55. Грушевський М. С. Культурно-національний рух на Україні ... - С. 166-167.
 56. Ястребов М. Указ. праця. - С. 262.
 57. Harrison J. B., Sullivan R. E., Sherman P. Op. cit. - P. 564.

A. Papazova

THE VALUE AND THE CONSEQUENCES OF JESUS SOCIETY'S EDUCATION SYSTEM IN THE EAST-SLAVIC REGION IN THE LATE 16th CENTURY - TO THE EARLY 17th CENTURY

The value and the consequences of Jesus Society's education system in the Region are analysed on the basis of numerous historical data. The religious and the educational activities of Jesuit Order were the important element of the historical processes in the Region, which gave rise to the development of local education, activated the religious, social and political fields. They were also an essential tribute to the interaction between the Western and the Eastern cultures.

Key words: *Jesus Society, religious and educational activities, East-Slavic Region, educational system.*

© А. Папазова

Надійшла до редакції 15.07.2011

УДК 1(430) "18/19"

ПРОБЛЕМА УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ У НІМЕЦЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ ХVІІІ - ХІХ ст.

ОЛЕКСАНДР КОВНЄРОВ,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних та правових наук Слов'янського державного педагогічного університету

У статті виконано аналіз системи управління у філософії Канта, філософії діяльності й управлінських процесів у творчості Фіхте, а також проаналізована взаємозалежність керівника й підлеглого у філософії Гегеля.

Ключові слова: *верховна влада, управлінський процес, форма правління, абсолютна монархія, демократія, конституційна монархія, свідомість, діяльність, революція, консерватизм, феодалізм, моральне самовдосконалення, виховання, самодисципліна, динамізм, держава, свобода, абсолютний дух, відповідальність, керівник і підлеглий, управління-підпорядкування.*

Постановка проблеми і стан її вивчення. Управління в наш час має тривалу історію становлення, розвитку й практичної реалізації. Багато про управління розмірковували й втілювали свої міркування на власному досвіді правителі й державні діячі, полководці й мислителі, починаючи із часів Давнього Китаю, Вавилону, Давнього Єгипту та Давнього Риму. Це свідчить про те, що історичний аспект управління має величезне теоретичне й практичне значення, а отже, дає змогу визначити місце і роль управління в різних типах людської цивілізації в процесі розв'язання соціальних, релігійних і національних проблем.

Аналіз сутності управління представлений значною кількістю дослідницьких підходів в історії. Саме історичний аналіз здебільшого свідчить про те, що управління в різні історичні епохи й у різних національних культурах відрізнялося складним багатогранним характером.

Емпірична основа філософії управління як типу інтелектуальної діяльності зародилася в Греції в кінці VII ст. до н. е.

Знання про управління як феномен людського буття пройшло шлях від міфологічного знання до наукового знання. Виділення науки управління як специфічної галузі людського знання є формуван-

№ 5 (112) липень-серпень 2011 р.

ням окремого напрямку знань, пов'язаного з фундаментальними принципами філософського знання.

Проте необхідно зауважити, що методологічні підстави цієї науки в сучасних умовах не завжди коректні й повні, отже, вимагають продовження наукового дослідження для філософського осмислення знань про управління як знань не тільки про його зміст, але й знань про структуру діяльності управління й способи його реалізації.

Виходячи із зазначених вимог, автор статті ставить мету дослідити проблеми управління суспільством у німецькій філософії кінця XVIII - початку XIX століть.

Виклад основного матеріалу. Німеччина у XVIII - на початку XIX ст. являла собою досить відсталу країну порівняно з передовими європейськими державами. Назріла необхідність подолання феодальної роздробленості й кріпацтва, демократизації суспільства. Однак "німецькі буржуа", налякані кривавим терором Великої французької революції, не прагнули до радикальних перетворень. Невдоволення громадян, народні повстання в різних регіонах не привели до загальнонімецької революції й об'єднання країни.

Як наслідок така політична ситуація наклала відбиток на ідеї класиків німецької філософії, зокрема щодо управління суспільством. Незважаючи на те, що І. Кант, Й. Фіхте, Шеллінг і Г. В. Ф. Гегель продовжують розвивати ідеї лібералізму й правової держави, їхні добутки не містять полум'яних закликів до перетворення суспільства, які можна зустріти в ідеологів французької революції. Проте німецька класична філософія відрізняється академічною строгістю й строгістю побудов у питаннях управління суспільством, обґрунтування правової державності, свободи, рівності людей. Німецька класична філософія створила необхідну базу подальшого розвитку ліберально-правових ідей у Європі.

На початку філософського аналізу системи управління І. Канта необхідно зазначити, що, знаходячись під впливом поглядів представників французького й англійського Просвітництва, у своїх працях філософ розвиває ідеї про верховну владу народу, але, разом із тим, він вважає, що управління при тогочасній системі кріпацтва не може бути реалізоване. Люди повинні бути якимось чином заангажовані в систему управління, і лише тоді можна з'ясувати здатність кожного зайняти певне місце в управлінському процесі. Уся теорія розвитку суспільства, уважав Кант, є теорією розвитку свободи людини. Держава як організація, доводив він, є результатом угоди людей, при якій кожна людина, зрікаючись частково від своєї свободи, вільно користується тією частиною, яку залишає собі. Але кожен має своє уявлення про цю частину, тому для уніфікації свободи на користь держави й кожної людини зокрема існує право.

Аналізуючи суспільство як організацію, І. Кант приходив до висновку, що в ньому є активні й пасивні члени. Пасивними в основному є ті, хто займається фізичною роботою. Вони мало придатні до керівництва, тому що їхня праця пов'язана з навичками рук. Така людина має обмежений набір операцій, її мислення в основному репродуктивне. Інша справа - активні члени суспільства. Їхня діяльність має творчий характер. Саме вони вмюють творчо вирішувати проблеми, які стоять як перед невеликою групою осіб, так і перед суспільством в цілому. Ак-

тивні, як найбільш підготовлена соціально частина населення, повинні у своїй діяльності керуватися категоричним імперативом, згідно з яким слід діяти таким чином, щоб максима твоєї волі завжди могла відповідати принципів загального законодавства.

Другою умовою категоричного імперативу, якого повинні дотримуватися активні члени суспільства, є положення, згідно з яким кожна людина повинна бути не лише засобом для здійснення якихось цілей, але й абсолютною ціллю, тому кожен повинен діяти так, щоб людство як у його особі, так і в особі іншого служило йому не тільки засобом, але й ціллю.

Звертаючись до історії управління державою, Кант уважав, що найкращою формою правління є абсолютна монархія. Вона проста для розуміння й реалізації управлінських функцій, тоді як демократія є дуже складною й непередбачуваною в наслідках дій. Щоправда, Кант не абсолютизує монархію. На його думку, така форма правління може призвести до деспотизму, але це винаток, тому що, як правило, кожен із монархів упродовж багатьох років, перш ніж сісти на трон, виховується в доброчесності, пошануванні права.

Монархічна форма правління є досконалою на певному історичному етапі. З розвитком суспільства вона втрачає риси досконалості, тому що досконалість є закінченою системою й не може розвиватися далі, а оскільки такою системою є монархія, то необхідна її заміна. Це на певній стадії розвитку суспільства усвідомлює монарх і його оточення, - абсолютна монархія замінюється конституційною. Будь-яке насильство над монархом-правителем, на думку І. Канта, є неприпустимим.

Філософія Канта є вираженням епохи, у якій він жив. У цей час на авансцену рішуче висувається "третій стан", настроям якого німецький філософ співчував і якому, природно, не міг не приділити увагу у своїй філософії. Прагнення до свободи підприємництва було одним із основних у представників цього стану.

У поглядах І. Канта на підприємницьку діяльність людини відчувається подих Великої французької революції, яка проголосила рівність усіх перед законом у політичному плані й право реалізувати свої здібності в економічній сфері. Різко виступаючи проти привілеїв феодалів, Кант справедливо зазначав, що необґрунтовані привілеї знижують підприємницький потенціал суспільства, тому що ті, хто їх має, як правило, по суті своїй люди малоактивні. Їм нічого не потрібно добиватися, вони все отримують задарма. Усіх людей, уважав він, слід поставити в однакові політичні умови, і нехай кожен своїм розумом, енергією досягає економічних успіхів. Реформаторські ідеї Канта в царині управління й підприємництва знайшли свій відгук наприкінці XIX століття серед значної частини реформаторів у сфері права, економіки, політики [1, с. 87-102].

В основі філософського вчення Й. Г. Фіхте знаходиться суб'єктивно-ідеалістичний принцип - абсолютна свідомість, "Я", що, згідно з принципами творчої діяльності, створюють індивідуально-особисту свідомість і свою протилежність - природу, світ матеріальних предметів. Мислитель вбачає загальну основу науковчення в безмежному розвитку "справді" абсолютного "Я". При цьому він ототожнює саму діяльність із суб'єктом, тим самим суб'єктивно-ідеалістично вирішує проблему співвідношення мис-

лення і буття. Абсолютний суб'єкт стає єдиним творцем знання про світ, оскільки являє собою єдність суб'єктивного й об'єктивного [7, с. 177-179].

Як і більшість мислителів кінця XVIII ст., Й. Фіхте знаходився під сильним впливом французької революції. Він убачав у ній перемогу свободи над консерватизмом і феодалізмом, які сковували енергію людських дій, з ентузіазмом вітав перші кроки республіканського уряду, спрямовані на конфіскацію земель аристократії. Революція була наслідком поневолення думки й слова, уважав Фіхте. Торговці, купці, ремісники не могли більше терпіти ярмо, яке наклали феодала на діяльний підприємницький "третьої стан". Людина, проголошував німецький мислитель, створена для діяльності. Німецькі князі, зауважував він, все роблять для того, щоб народ протестував, був незадоволений, щоб суспільство клекотало гнівом. У праці "Звернення до князів Європи" він попереджає властителей про наслідки їхньої нерозсудливої діяльності, яка може привести й на німецькі землі бурю французької революції. Він пише, звертаючись до князів: "Віддайте нам свободу, якщо не хочете катастрофи" [див.: 2, с. 148]. Керівництво з боку нинішніх феодалних владик, на думку Фіхте, є недолугим і небезпечним, воно веде до крові й установлення диктатури, подібної до якобінської.

Фіхте по-іншому, ніж його вчитель І. Кант, відповідав на запитання: що необхідно зробити, щоб вивести Німеччину з мороку застою? Кант уважав, що для цього необхідний моральний прогрес. Моральне самовдосконалення суспільства - ось шлях до прогресу, процвітання німецького народу. Фіхте ж наголошував, що таким шляхом є дія, діяльність у сфері виховання, опора на риси німецького етносу, а саме: самодисципліна, підприємництво, динамізм у пошуках нових організаційних форм у виробництві; німецька філософія - квінтесенція німецького духу в кожній епосі. Фіхте закликає до самовідданої праці кожного над самим собою у сфері самопізнання, уміння якісно й логічно мислити, формувати в собі потребу в реформах суспільного життя.

У праці "Закрита торгова держава" Фіхте закликає до такої організації суспільства, де керують ті, які знають, що таке праця, які звіряють свої чини з чинним правом, для яких держава є непересічною цінністю. Фіхте вважав, що держава, яка замкнула свої кордони й спрямувала волю своїх громадян на піднесення добробуту всередині країни, завжди буде процвітати.

Звичайно, не слід обов'язково думати, що Й. Фіхте обмежено інтерпретував міждержавні торговельні зв'язки, не розумів їх. Зміст поглядів Фіхте його сучасники пояснювали побоюванням "імпорту" французької революції.

Розглядаючи діяльність як найціннішу категорію, яка найбільше притаманна німецькій нації в торгівлі, промисловості, науці тощо, Фіхте вважав, що саме діяльність німців повинна стати прикладом для інших народів у справі самовдосконалення. Саме тому, що діяльність іманентна німецькому народові, він є, на думку Фіхте, єдиним справжнім народом у світі. Тільки він може запровадити на землі порядок, сформований на засадах раціональності; якщо німці загинуть, загине вся європейська цивілізація [2, с. 154-167].

Становлення людини, суспільства, держави є історією розвитку абсолютного духу. Історія людства, за Г. В. Ф. Гегелем, є історією держав. Кожна держава є втіленням свободи. Таким чином, і різні її дії є історією усвідомленої свободи. Свобода, уважав Гегель, не могла б існувати та розвиватися, якби люди її не усвідомлювали. Реалізація усвідомленої свободи проходила в людських діях етапами. Спочатку усвідомлену свободу мала тільки одна людина - деспот, який правив людьми як хотів, і вони вважали, що так повинно й бути. На наступному етапі (а це вже були стародавні греки й римляни) усвідомлена свобода є надбанням багатьох людей, але ще, звичайно, не всіх.

Усім людям усвідомлену свободу принесло християнство. Від того часу метою історичного розвитку є реалізація абсолютної свободи у світі, тобто повна раціоналізація стосунків між людьми. Засобами, які використовує розум для цієї реалізації, є людські потреби й прагнення [3, с. 387-390].

Людам здається, що вони самі можуть формувати відносини між собою, керувати й підкорятися на засадах добровільності тощо, але в дійсності це не так. Абсолютний дух, розум керує ними. Тільки окремі видатні люди, які здатні "схопити" аріаднину нитку світового розвитку абсолютного духу, можуть діяти таким чином, що їхні дії є їхніми власними діями, і то лише тому, що вони звіряють їх із вимогами ритму епохи. Навіть видатні особистості не матимуть успіху, якщо сфера їхніх особистих інтересів буде віддалена від загальної течії світового процесу, стрижнем якого є абсолютний дух. Цезар і Наполеон фактично були виконавцями інтересів світового духу. Виконавши свою місію на певному етапі світової історії, вони об'єктивно повинні були зійти зі сцени. Кожен народ діє в межах певного народу-держави, і тому люди є істотами суспільними й "державними" (політичними). Але й держава-народ теж є організмом історичним тільки тоді, коли її дії реалізують світовий дух у певному конкретному моменті [4, с. 65-90].

Кожен із народів має перед собою історичну мету, яка окреслена, визначена світовим розумом. Від цієї місії він відійти не може й повинен її виконати. Після її виконання він може ще якийсь час щасливо спочивати на лаврах, купатися в славі минулих заслуг, але, втративши внутрішній порив, імпульс розвою, гамує свій поступ і сходиться на узбіччя історії або навіть зникає [5, с. 140-142].

Керувати людьми, уважав Гегель, - це не тільки благо, але й величезна відповідальність. Людина-керівник буквально спалює себе. Ті, хто їй підкоряється, найчастіше бачать зовнішні сторони керівника, вип'ячують його приватне життя, зловтішаються його промахами. І чим вища посада, тим більше зростає відповідальність, але разом із тим, і претензійність та зловтішність підлеглих, якщо в тих, хто вивисується над ними, є якісь негаради, слабкості. Відомі в суспільстві, у державі люди й особливо ті, яким доля доручила керувати великими масами людей, як правило, нещасливі. "Вони, - пише Гегель, - рано помирають, як Олександр; їх убивають, як Цезаря; їх висилають, як Наполеона на острів Св. Єлени. Та злорадна втіха, що життя історичних людей не можна назвати щасливим..., - цю втіху можуть знаходити в історії ті, хто її потребує. А потребують цього заздрісні люди, яких дратує ве-

лике, видатне, і вони намагаються применшити його й виставляють напоказ його слабкі сторони" [Там само]. Відомі історичні особи, як і звичайні керівники, зрештою, як і всі люди, зазначає Гегель, не застраховані від вчинків, які роблять їх підлеглі, але для психології камердинера властиве прагнення поставити хоч би у своїй уяві велич на одну сходинку із собою. Для камердинера не існує героя, тому що герой допустив камердинера до себе настільки, що той знає, як його пан любить шампанське, коли йому готувати постіль тощо. "Погано доводиться в історіографії історичним особам, які обслуговуються такими психологічними камердинерами", - робить висновок Гегель [Там само].

Між керівником і підлеглим, зазначав Гегель, можуть бути навіть добрі стосунки, камердинер не завжди є заздрісною людиною, але навіть у випадку, коли пан допускає до себе свого слугу (у Гегеля - камердинера), останній, здебільшого, шукає в панові не чесноти, а дріб'язкові недоліки, знову ж таки заради того, щоб стати врівень із паном [6, с. 251-258].

Тому, робить висновок Гегель, найкращими стосунками в системі "управління - підпорядкування" є ті, котрі базуються на основі розумності, раціональності. Але, абсолютизуючи раціональне в керівництві суспільними процесами, філософ приходить до реакційного висновку, що жінки, як вираз чуттєвого, не можуть бути повноцінними керівниками. Так само, як Кант і Фіхте, він уважав, що місце жінки в сім'ї. Навіть якщо жінка освічена, вона може легко піддатися чарам серця, а це суперечить принципу раціональності. Відмінність між жінкою і чоловіком така, як між рослиною і твариною. Коли жінка керує державою, то така держава в небезпеці. Зазначимо, що остання конклюдія німецького філософа спростована сучасною історією (Індіра Ганді, Маргарет Тетчер та ін.) [3, с. 390-394].

Висновки

Таким чином, звертаючись до історії управління державою, І. Кант визначає найкращою формою правління абсолютну монархію як досконалу та просту для розуміння й реалізації управлінських функцій. У його поглядах на підприємницьку діяльність зазначено, що необґрунтовані привілеї знижують підприємницький потенціал суспільства. І. Канта ми бачимо, як одного з видатних реформаторів у царині управління й підприємництва, ідеї якого знай-

шли свій відгук серед значної частини реформаторів у сфері права, економіки та політики.

Як проголошував німецький філософ Й. Фіхте, людина створена для діяльності, при цьому визначальну роль він відводив свободі підприємництва, моральному самовдосконаленню суспільства, діяльності у сфері виховання. Фіхте закликає до такої організації суспільства, де керують ті, які знають, що таке праця, які звіряють свої чини з чинним правом, для яких держава є непересічною цінністю.

Поряд із Фіхте, Гегель зазначає, що кожна держава повинна бути втіленням свободи, яку принесло християнство, а метою історичного розвитку є реалізація абсолютної свободи у світі, тобто повна раціоналізація стосунків між людьми, зокрема, щодо керування й підкорення, бо керувати людьми, на думку філософа, - це не тільки благо, але й величезна відповідальність, а найкращими стосунками між керівниками й підлеглими є ті, котрі базуються на основі розумності та раціональності.

Філософська думка видатних німецьких мислителів Канта, Фіхте і Гегеля щодо визначення проблеми управління суспільством має найважливіше значення для сучасності, виходячи з того, що в цій філософії на перше місце ставиться людина, її діяльність в умовах свободи творчості, а також взаємовідносини "управління-підлеглого", які будуються на основі взаєморозуміння, поваги, розумності й раціональності. Творчість зазначених мислителів відкриває простір для подальшого наукового дослідження цієї важливої проблеми для сучасного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмус В. Ф. Иммануил Кант / В. Ф. Асмус. - М. : Наука, 1973. - 534 с.
2. Гайденок П. П. Философия Фихте и современность / П. П. Гайденок. - М. : Мысль, 1979. - 288 с.
3. Гегель. Кто мыслит абстрактно? // Гегель. Работы разных лет в двух томах / Гегель. - Т. 1. - М. : Мысль, 1972. - С. 387-394.
4. Гегель. Система наук / Гегель. - Ч. 1. Феноменология духа. - М., 1959.
5. Гегель. Философия истории / Гегель // АМФ. - Т. 1. - Ч. 3. - К., 1992. - С. 139-204.
6. Кармышев Г. П. Логика Гегеля / Г. П. Кармышев. - А-А. : Наука, 1972. - 332 с.
7. Шинкарук В. И. Единство диалектики, логики и теории познания / В.И. Шинкарук. - К. : Наук. думка, 1977. - 367 с.

O. Kovn'erov

PROBLEM OF MANAGEMENT OF A SOCIETY IN GERMAN PHILOSOPHY XVIII - XIX OF A CENTURY

The analysis of control systems in the philosophy of Kant, philosophy and business management processes in the work of Fichte, and analyzed the interdependence of leader and subordinate in the philosophy of Hegel.

Key words: the supreme power, process of managements, the form of government, an absolute monarchy, democracy, constitutional monarchy, consciousness, activity, revolution, conservatism, feudalism, moral self-improvement, education, self-discipline, dynamism, the state, freedom, absolute spirit, responsibility, the head and the subordinate, management-submission.

© О. Ковнеров

Надійшла до редакції 14.07.2011

№ 5 (112) липень-серпень 2011 р.